

METODOLOGIA ȘTIINȚELOR SOCIALE

În cadrul unei metodologii sociale se pot distinge următoarele elemente: teoria și metoda științei sociale; teoria și metoda cercetării sociale; teoria și metoda teoriei și practicii de cercetare socială; teoria și metoda teoriei și practicii de cercetare sociologică.

Dimensiuni ale cercetării zonale a localităților

Dorel Abraham

Laboratorul de sociologie al I.P.C.T.

Cercetarea sociologică zonală are menirea de a realiza cunoașterea științifică a proceselor sociale care caracterizează evoluția localităților, în vederea îmbunătățirii activității teoretice și practice, de concepere și utilizare a celor mai corespunzătoare modalități de dezvoltare social-economică în profil teritorial.

Analiza cercetărilor efectuate la noi pe astfel de probleme, variate din punct de vedere al obiectivelor, ariei de cuprindere, metodelor și tehnicilor utilizate, relevă faptul că acestui gen de investigații nu-i lipsește nici teoria generală, nici microteoria sau datele empirice, ci mai degrabă „suferă” de sindromul originalității. Eficiența inovațiilor afirmate în planul cunoașterii realităților zonale riscă astfel să fie mai redusă, datorită în principal lipsei unei relative standardizări metodologice, fapt care diminuează (datorită dificultăților care intervin în compararea și generalizarea rezultatelor) valoarea concluziilor.

Ceea ce ne propunem în acest cadru constă în schițarea, pe baza literaturii de specialitate și a experienței de cercetare în teren a 138 localități (orașul București, localitățile sale suburbane, comunele județului Ilfov) a principalelor elemente ale unui demers de cercetare care să faciliteze standardizarea unui instrument metodologic — cadru și creșterea pe această bază a eficienței teoretice și practice a investigațiilor zonale.

Delimitare conceptuală: raportul regiune-zonă

În înțelesul său larg, conceptul de zonă se asociază cu cel de regiune și are semnificații diferite în funcție de realitățile și disciplinele la care se raportează. Uneori, el este substituit și termenilor de areal, arie, ecosistem, geosistem, city-regions etc., ceea ce face ca definirea sa să devină și mai dificilă.

Fotuși, deși nu există un consens de păreri, de cele mai multe ori literatura de specialitate încadrează cercetările zonale în cele de tip regional. Dar, așa cum remarcă cunoscutul sociolog și urbanist american Louis Wirth, „în conceptul de regiune nu se cuprinde o singură idee clară, fără ambiguități, ci mai curind o serie întreagă de noțiuni și definiții”¹.

În funcție de criteriul luat în considerație, nivelul la care este definită o regiune variază de la sensul local până la cel supranational ceea ce nu de puține ori a condus la confuzii și a ingreunat comparabilitatea rezultatelor obținute în diferite analize regionale. Sociologia regională sau sociologia dezvoltării regionale, cum mai este denumită, este influențată nemijlocit de această situație, ceea ce face ca obiectul său de studiu să fie greu de delimitat. O definiție relativ recentă arată că „din punct de vedere sociologic, o regiune este echivalentă cu o comunitate regională – un grup de oameni care trăiesc laolaltă într-o anumită regiune, în condiții de interdependență reciprocă, care sunt supuși acelorași influențe dezvoltindu-și, prin urmare,

¹ Community Life and Social Policy : Selected Papers by Louis Wirth, edited by Elizabeth Wirth Marwick and Albert J. Reiss Jr. Chicago, 1956, p. 164.

o serie de trăsături comune și împărtășind un sistem de apartenență comună"². Se observă, însă, că și această definiție este tributară conceptului de regiune, iar autorul ei, profesorul polonez I. A. Ziolkowski, specialist în metodologia dezvoltării regionale, renunță să mai ofere criteriile și tehnicele de identificare și delimitare spațială a regiunii. De fapt, deși se cunosc o multitudine de studii și cercetări regionale, mai ales sub forma analizelor economice, nu există pînă în prezent o metodologie unitară de delimitare și cercetare a acestor realități, regiunile fiind identificate fie intuitiv, fie în funcție de necesitățile cercetătorului care studiază anumite fapte și fenomene.

Pornind de la aceste elemente, care scot în evidență neclaritatea conceptului de regiune, ca și de la realitățile ţării noastre, unde vechea delimitare teritorial-administrativă pe regiuni nu și-a dovedit în continuare viabilitatea (datorată în principal schimbărilor cantitative și qualitative intervenite în structura forțelor de producție, a populației și a așezărilor), îl vom uzita în lucrarea noastră pe cel de zonă, răspîndind de asemenea în literatura de specialitate și în activitatea practică de planificare, sistematizare a teritoriului și localităților, atribuindu-i însă un conținut adecvat scopului și obiectivelor stabilite pentru cercetarea sociologică zonală. O primă operație care se impune este aceea de a defini conceptul în aşa fel încît să putem caracteriza zona atât din punct de vedere al limitelor teritoriale, cât și al factorilor de conținut.

Zone sau subzone se pot delimita în diverse domenii, dar se pare că nicăieri nu se întâlnesc o multitudine de aspecte și forme zonale ca în sociologie. În literatura de specialitate, zonele sunt definite fie la modul general ca „expresie vie a unei forme concrete pe care a căpătat-o viața umană în funcție de circumstanțele locale (geografice, istorice, politice) și de particularitățile spiritului uman, de dezvoltare a acestuia”³, ca o „unitate dinamică” sau „un complex de relații economice și sociale specifice, conturate pe baza anumitor coordonate”⁴, fie în sens operațional unde zona este constituită după criteriul „zone de influență urbană”⁵, sau unde „din punct de vedere zonal, ceea ce ne interesează nu este numai orașul și periferianul său, ci zone cu mult mai largi, în spînă județele în totalitatea lor”⁶. Definițiile și exemplele date, la care se pot adăuga și altele, des nu lipsite de valoare pentru clarificarea teoretică a aparaturii conceptual sau pentru cunoașterea științifică a unor aspecte zonale specifice, se dovedesc insuficiente pentru diagnosticarea realității sociale, a dezvoltării localităților și teritoriului pe etape, în perspectivă. Acest neajuns se datorează în principal faptului că ele nu sunt întotdeauna precedate de o metodologie adecvată de identificare a zonelor și de cunoaștere a fenomenelor de creștere și dezvoltare care se desfășoară la nivel zonal.

Necesitatea abordării zonei ca sistem socio-spatial

Definiția care considerăm că suplineste unele din lipsurile amintite și este fructuoasă pentru cercetarea zonală a localităților pleacă de la ideea că zona poate fi abordată, studiată ca un sistem de localități (sistem zonal). Cercetarea zonală implică în aceste condiții definirea zonei în termeni unul sistem socio-spatial, fără ca aceasta să însemne că investigația sociologică se va mărgini numai la identificarea și descrierea acestor sisteme. Necesitatea unei abordări sistemică în studiu localităților este recunoscută în literatura de specialitate și există, în acest sens, demersuri metodologice edificatoare în ceea ce privește analiza comunității sășești⁷, a orașului⁸ și a delimitării de „sisteme funktionale” pe baza identificării unor arii de convergență în jurul centrelor polarizatoare⁹. Considerăm că cercetarea zonei ca sistem, bazată pe luarea

² Janusz A. Ziolkowski, *Probleme metodologice în sociologia dezvoltării regionale*, București, CIDSP, 1971, p. 3.

³ Alexandru Bărbat, *Conceputul sociologic de zonă în Conceputul sociologic de zonă – Dezbatere științifică*, Iași, 1971, p. 8.

⁴ Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice 1938 – 1971*, București, Edit. Academiei, 1971, p. 145.

⁵ C. Mihăilescu, V. Mîstode, A. Rotaru, M. Melinte, *Aspecte sociologice ale sistematizării și amenajării teritoriale a zonei Iași-Bahlui* în *Conceputul sociologic de zonă*, Iași, 1971, p. 177.

⁶ Henri Stahl, *Teoria și practica învestigațiilor sociale*, vol. II, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, p. 135.

⁷ Henri H. Stahl, *Schema unui „model” de analiză a comunităților sășești în „Vîitorul Social”* nr. 2/1976, p. 278–288.

⁸ Mircea Enache, *Modele matematice în sistematizare*, București, Edit. tehnică, 1977, p. 13–24.

⁹ Mioara Matei, Ioan Matei, *Sociologie și sistematizare în procesele de dezvoltare*, București, Edit. tehnică, 1977, p. 101–110.

în considerație a diferențelor tipuri de localități și a variatelor interrelații care se stabilesc între ele, largeste cadrul teoretic și aplicativ al cercetărilor zonale.

Analiza zonei ca sistem de localități se impune, după părerea noastră, din rațiuni legate de: complexitatea evoluției colectivităților umane, în principal de dinamica raportului sat-oraș; măsurarea prin „sistem de indicatori” a activităților și fenomenelor social-economice; intervenția dirijată pentru o sistematizare și dezvoltare armonioasă.

Pentru a defini și descrie zona în termeni științifici, și a elabora cele mai adecvate metode și tehnici de investigare este necesar să precizăm că în cercetarea sociologică zonală se disting, sub raportul modului de abordare și a domeniului de studiu, două laturi principale, interdependente: clasificarea localităților în grupuri (zone) relativ omogene (acțiune denumită de obicei zonificare sau zonare demo-economică); delimitarea unor ansambluri zonale complexe.

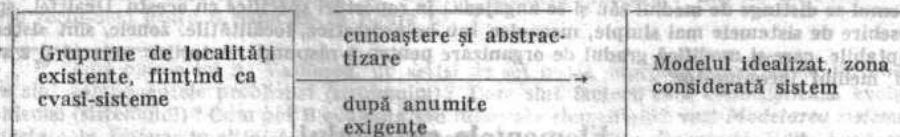
Potem, pe această bază, să apreciem că nivelurile de cercetare zonală vor fi oferite în principal de: grupurile relativ omogene de localități, ansamblurile de interinfluență urban-rural, urban-urban, rural-rural și de județe. Obiectul investigațiilor sociologice este legat nu numai de delimitarea și descrierea parametrilor acestor cadre, de fenomenele sociale care se desfășoară la aceste niveluri, ci și de activitatea de sistematizare, planificare și conducere a acestor zone.

Caracteristici generale ale zonei ca sistem

Specificul unei astfel de abordări în cercetarea sociologică impune anumite precizări privind principalele caracteristici ale analizei localităților ca sisteme zonale.

În cadrul sistemului social (structuri sociale) intinim, alături de clase sociale, grupuri sociale și profesionale, norme, valori etc., subsistemul localităților urbane și rurale (cu toate problemele social-economice pe care le implică). Cercetarea sociologică zonală a dezvoltării social-economice a localităților, a fenomenelor și proceselor legate de evoluția acestora nu poate acoperi simultan întreg ansamblul de așezări, dar nici nu este utilă o analiză a fiecărei în parte. Întrebarea care se pune este cum se stabilește obiectul cercetării sociologice zonale fără să se piardă din vedere ansamblul dezvoltării social-economice a localităților, dar nici caracteristicile dezvoltării fenomenelor într-un anumit loc și timp. Istorul cercetărilor sociologice de la noi și din alte țări atestă că astăzi studiile globale, cit și cele monografice au anumite limite în această privință. Considerăm că din punct de vedere al scopului cercetării zonale a localităților urban-rurale, zona trebuie să fie formată dintr-un grup de așezări a căror studiere să permită cuprinderea și analiza elementelor esențiale pentru explicare și elaborare de propuneri. Definită ca sistem, zona va cuprinde acele localități și teritorii care, prin funcțiile lor specifice sunt puternic intercorelate și formează pe această bază un ansamblu unitar. Desigur că fiecare localitate poate reprezenta la rindul ei un sistem (în raport cu care zona este un suprasistem) și poate avea anumite părți sau subsisteme care pot fi studiate cu folos (pentru explicarea anumitor fenomene specifice), în special prin studii de caz, dar pentru rezolvarea obiectivelor pe care și le propune cercetarea sociologică zonală este esențial ca analiza să nu se opreasă la nivelul individual dat de o localitate sau alta, ci să insiste asupra ansamblurilor închegate de localități. Definirea zonei ca sistem nu înseamnă că asemenea sisteme există și funcționează ca atare în mod concret. În fapt, zona nu este un sistem în sensul strict în care se definește acesta în analiza și proiectarea de sisteme sau în teoria matematică a sistemelor, unde interdependențele sunt întotdeauna precis definite și cuantificate.

Conceptul de zonă, însă, reprezintă un model, o reprezentare simplificată idealizată a sistemului real și numai astfel zona este un sistem. Prin urmare, în definirea zonei ca sistem se realizează o trecere de la:

Pentru a defini zona ca sistem acceptăm, pe baza elementelor comune regăsite în majoritatea definițiilor intinute în literatura de specialitate, următoarele:

sistemul = o totalitate de elemente aflate în conexiune și formând pe această bază un tot funcțional;

elementele (subsistemele) = obiecte, fenomene sau procese considerate părți ale sistemului și nedivizate mai departe pentru a fi supuse analizei de sistem;

conexiunile (relații), interrelații, feed-back-urile = raporturile dintre elementele sistemului, care se stabilesc în timpul funcționării acestuia, conexiunile reunind elementele sistemului într-un tot.

Dar aceste trăsături se pot aplica oricărei realități materiale sau spirituale din natură și societate, care este privită astfel ca obiect al cunoașterii științifice sau funcționează în realitate ca o unitate dinamică de acest gen. De aceea, definiție și descriere zonei ca sistem necesită unele precizări suplimentare în vederea relației principalelor sale caracteristici.

Principalele trăsături care pot fi atribuite zonei ca sistem sunt: localitățile din zonă constituie o unitate complexă, un ansamblu de localități organizat; ansamblul formează un sistem deschis, în care lejerile nu acționează întotdeauna direct asupra intrărilor și care implică o neconveniență devenire bazată pe modificarea relațiilor dintre elemente și a relațiilor sistemului cu mediul înconjurător; sistemul dispune de o anumită jerarhizare (organizare a elementelor și relațiilor dintre ele), ceea ce face ca zona să aibă capacitatea de a fi în același timp supra-sistem cu părțile sale componente și subsistem în compoziția altor sisteme; este un sistem bazat pe autoorganizare ce-l face distinctibil de mediu și care îl facilitează crearea de noi stări stabile în raport cu schimbările și solicitările din afara, situație ce conduce la supraviețuirea sistemului.

Considerarea zonei ca sistem și cercetarea, analiza ei ca atare intimpină o serie de greutăți referitoare la limita sistemului, elementele componente, conexiunile dintre acestea și descrierea funcționării și previziunii modelului.

Limita sistemului zonal

Prima dificultate care apare într-o astfel de cercetare este legată de delimitarea obiectului (sistemului) de studiu. Un astfel de sistem-zonă – nu se delimită de la sine, prin natura însăși a fenomenului studiat, ci prin intervenția conștientă a cercetătorului. Ideea de bază în delimitarea unor astfel de sisteme constă nu în găsirea unor limite sau „bariere” fizice, politice sau spirituale (ca în cazul analizelor regionale), ci în intensitatea legăturilor, relațiilor sociale și economice exercitate în anumite cadre spațiale.

Dacă ne referim la ansamblurile zonale de localități, delimitarea sistemului trebuie să pornească de la relațiile care se stabilesc între localitățile respective. „Granița” sistemului cu mediul înconjurător va fi determinată de un anumit prag de intensitate a legăturilor reciproce dintre localități în privința anumitor indicatori de bază. (În literatura de specialitate se folosesc uneori și termenul de „ecosistem” pentru sistemul delimitat teritorial pe baza relațiilor dintre activitățile umane și cadrul natural). Acești indicatori urmează să fie caracteristici, esențiali pentru interrelațiile localităților care intră în sistem, ei exprimând legăturile care asigură unitatea dinamică a ansamblului zonal. Limita sistemului zonal, înăuntru căreia au loc influențele reciproce dintre părțile sistemului, trebuie să fie astfel stabilită încât, dacă se cercetează o problemă specifică, ansamblul relativ unitar descris în interiorul acelei limite să fie capabil să genereze acea problemă. Spre exemplu, dacă cercetăm unele fenomene sociale cum sunt urbanizarea, navelismul, modernizarea etc., zona „ocupată” trebuie să ne ofere un cadru adecvat în care apar și se dezvoltă în principal fenomenele respective. De aceea, cunoașterea intensității activităților principale (indicatorilor de relație esențiali) este o problemă de primă importanță pentru determinarea structurii sistemului și a limitelor sale. Pe această bază, sistemul se distinge de mediul său și se angajează în raporturi specifice cu acesta. De altfel, spre deosebire de sistemele mai simple, mecanice sau homeostatiche, localitățile, zonele, sunt sisteme adaptabile, care și modifică gradul de organizare pentru a răspunde factorilor externi și a stăpni mediul înconjurător.

Elementele sistemului

Ca să definim și să analizăm sistemul care ne interesează – sistemul zonal – trebuie să identificăm mai întâi principalele sale părți componente. În această acțiune se pleacă de la faptul că zona este un ansamblu complex, ale căruia insușiri integrale sunt nereductibile la

părțile componente, părți care devin, însă, sisteme în raport cu structura proprie, dar sunt subsisteme ale întregului.

Identificarea elementelor sistemului se realizează de regulă cu ajutorul unor procedee de generare a problematicii de tip arborilor de pertinență sau a grafului interrogativ de tip arborescent ale cărui noduri constituie răspunsul la un anumit set de întrebări referitoare la componenta problemei și mijloacele de măsurare¹⁰.

Pentru reducerea caracterului subiectiv al acestor acțiuni, se poate consulta și opinia specialiștilor în domeniul respectiv. Deoarece elementul este considerat unitate – limită a sistemului, părțile sale componente nu mai sunt analizate ca părți ale sistemului studiat. Ceea ce ne interesează în acest caz nu este structura proprie a elementului, ci locul și funcționarea sa în cadrul sistemului. Identificarea elementelor sistemului depinde, în primul rînd, de scopul cercetătorului, de necesitatea de a face o analiză mai detaliată sau nu. Dacă nivelul de detaliere crește, elementele sistemului apar ele însele ca sisteme, iar dacă nivelul de detaliere scade, sistemele pot fi transformate în simple elemente. În cadrul sistemelor de așezări zonale problema nu comportă mare dificultate, deoarece pentru scopul propus nu este util ca subsistemele sale să fie căutate la un nivel mai detaliat decât cel de localitate. Dimpotrivă, atunci când sistemul zonal depășește nivelul comunal, datorită faptului că satele componente sunt integrate organic în comun și informațiile le regăsim sintetizate la acest nivel, se va utiliza comună ca element al sistemului, alături de așezările de tip urban. Dacă obiectivele cercetării o cer, se poate merge mai departe în descrierea elementelor și clasificarea lor în tipuri sau moduri¹¹. În majoritatea cazurilor, subsistemele componente ale sistemului zonal vor fi constituite din o localitate urbană și cîteva localități sau tipuri de localități situate în apropierea centrului urban și integrate în zonă prin relații de cooperare și colaborare multifuncțională (nu neapărat de subordonare). În același timp, există posibilitatea ca sistemul zonal să cuprindă asocierea unor localități învecinate aparținând lie mediului urban (în acest caz se constituie zone urbane: de exemplu, zona litoralului Mării Negre etc.), fie celui rural (de exemplu comunele ale căror localități sunt bine închegate și articulate). O categorie aparte o prezintă județele, zone deosebit de complexe, în care se îmbină tipurile amintite. Localitățile sau tipurile de localități vor fi definite conform funcțiilor pe care ele le dețin în sistem. În funcție de relația dominantă a fiecărei localități (dominanța funcției externe) cu celelalte localități și în principal cu anumite centre urbane, vor exista pentru sistemele urban-rurale următoarele tipuri de bază: localități multifuncționale (E_1), localități furnizoare de forță de muncă (E_2), localități de atracție a forței de muncă (E_3), localități furnizoare de produse perisabile (E_4), localități de divertisment (cu potențial turistic ridicat E_5). Aceste elemente sunt rezultatul clasificăril prealabile a diferențelor localități, în funcție de relațiile care se stabilesc între ele după indicatori ca: indicele de navetism intrat sau ieșit (localități de atracție a forței de muncă și de localități furnizare a acesteia), ponderea produselor perisabile destinate localităților din zonă în cadrul producției agricole (localități furnizoare de produse perisabile), importanța turistică a cadrului natural și a amenajărilor respective, desemnind localități cu potențial geografic și amenajări turistice (localități de divertisment, atracție turistică) și localități care dețin ponderi însemnante la aproape toți acești indicatori (localități multifuncționale care datorită forței mari de atracție devin puncte focalizațioare ale sistemului). Distribuirea localităților într-o grupă sau altă se face în urma relației ponderilor pe care acești indicatori de relație le dețin în cazul fiecărei localități. În parte, reținând că discriminant indicatorul cu valoare mai mare fără, însă, ca aceasta să însemne inexistența altor relații.

Schematic, modelul abstract al acestor elemente integrate într-un sistem (deci în relații reciproce) poate fi redat ca în figura nr. 1:

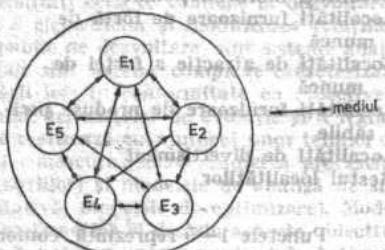

Fig. nr. 1

¹⁰ După opinia lui A. Vasilescu, un astfel de set poate cuprinde următoarele întrebări: Care sunt componentele problemei (sistemului)? Care sunt factorii care condiționează evoluția problemei (sistemului)? Cum pot fi evaluate sau măsurate elementele? vezi *Modelarea sistemelor teritoriale*, în *Sisteme în științele sociale* coordonator Mircea Malită, București, Edit. Academiei, 1977, p. 92.

¹¹ În acest sens, Brian McLoughlin arată că elementele (în exemplul său, activitățile umane în cadrul unui sistem teritorial) se repartizează în activități de tip domestic, productiv, de loisir și de formare, Vedi, *Planification Urbaine et Régionale. Une approche par l'analyse de systèmes*, Paris, Dunod, 1972, p. 63.

Cercetarea subsistemelor în vederea descrierii și măsurării lor necesită atribuirea unor expresii cantitative care să reprezinte ponderea activităților care le oferă specificul și locul lor în sistem. Această măsurare este strins legată de cunoașterea intensității relațiilor ce se stabilesc între elementele sistemului și presupune elaborarea indicatorilor adecvati.

Relațiile (conexiunile) dintre elementele (părțile) sistemului

Descrierea și cunoașterea funcționării sistemului se bazează pe desprinderea și studierea relațiilor dintre elemente, altfel descompunerea sistemului în elementele sale componente ar avea un caracter static. În general, relațiile dintre aceste elemente sunt constituite din „comunicațiile umane” care utilizează „canale” și care permit ca părțile să actioneze unele asupra altora. Unirea elementelor prin relații (comunicații umane) constituie cheia înțelegerii și controlului sistemului zonal. Descrierea și măsurarea comunicațiilor se referă la cunoașterea relațiilor dintre fiecare element (subzonă) și celelalte subzone, între zona studiată, luată ca un tot și mediul înconjurător („restul lumii”). Este dificil însă de inventariat toate variabilele și interacțiunile dintre ele, de aceea trebuie insistat asupra relațiilor relevante și cuantificabile, care să permită și o tratare matematică. Interacțiunile, înseși, dintre elemente sunt deseori complicate, realizându-se prin medieri extrem de variate. Identificarea legăturilor este facilitată de construirea unui tablou, respectiv a unei matrice de interrelații, care să permită compararea unui element cu celelalte pe baza stabilitării existenței sau nonexistenței unei conexiuni între fiecare pereche de elemente. Există, totuși, dificultăți datorate probabilității de eroare în stabilirea elementelor componente definitorii și identificarea conexiunilor dintre ele. Diferitele relații care se stabilesc între localitățile sistemului zonal se referă la mișcările de forță de muncă dintre diferențele sectoare de activitate ale subzonelor (localităților sau tipurilor de localități), la relațiile comerciale de aprovisionare cu produse perisabile sau de cumpărare a unor produse industriale de consum, relații de divertisment (distracții) și formare culturală (participare la diferite manifestări culturale: film, teatru, sport, circ, operă etc.), la mobilitatea rezidențială a populației și la relațiile administrative.

Matricea principalelor tipuri de relații între părțile (localitățile) sistemului (zonei):

		1	2	3	4	5	6
Localități multifuncționale	1	x	1	1	1	1	1
Localități furnizoare de forță de muncă	2	1	x	1	0	0	0
Localități de atracție a forței de muncă	3	1	1	x	1	0	1
Localități furnizoare de produse perisabile	4	1	0	1	x	0	0
Localități de divertisment	5	1	0	1	0	x	0
Restul localităților	6	1	0	1	0	0	x

Punctele 1–5 reprezintă, conform teoriei sistemelor, zona studiată iar punctul 6 reprezintă mediul înconjurător. Din punct de vedere formal există posibilitatea includerii mediului (reprezentat în exemplul nostru de restul localităților sau de unele dintre acestea, luate ca elemente de referință în privința anumitor influențe care le pot avea asupra zonei studiate) ca un element al sistemului pentru a putea analiza, pe aceeași matrice, relațiile dintre mediu și elementele sistemului. Relațiile care se stabilesc între părțile sistemului pot fi de influență directă sau indirectă, fiind notate prin 1 dacă relația este directă și 0 dacă este mijlocită. Valorile inscrise în matricea de mai sus redau tipul de influență dintre elementele respective. Măsurarea intensității acestor relații, înțelese ca variabile este funcție de tipul raporturilor care se stabilesc între elemente, precum și de posibilitățile de cuantificare.

Relațiile dintre elementele incluse în matricea prezentată sunt dominante, ele „leagă” sistemul, sunt generatoare de sistem și formează ca atare structura sistemului. Așa cum rezultă din matrice, fiecare element – localitate sau tip de localitate este legat direct sau indirect de toate celelalte, numărul relațiilor (variabilelor) fiind mai mare decât al elementelor constitutive. Între aceste elemente există și relații inverse, de intensitate diferită. Totalitatea interrelațiilor

care se stabilesc între părți (tipurile de localități), într-o anume ordonare dată de existența legăturii directe sau corelației statistice, constituie structura sistemului zonal care, simplificat, poate fi redată printr-un graf (fig. nr. 2).

Deoarece reprezintă un sistem de elemente interdependente în care nu sunt cunoscute efectele unor variabile asupra altora, adică relația cauză-efect, acest graf este neorientat. Dacă prin matricea de interrelații obținem informații despre conexiunile existente, cu ajutorul grafului se surprinde și o anumită ordonare a elementelor și relațiilor dintre ele, ceea ce facilitează descrierea funcționării sistemului. Ordinarea se realizează în funcție de coeficientul de emisie și recepție a fiecărui nod (element) din graf și în raport cu care se estimează și importanța arcelor. În exemplul nostru importanța nodurilor este dată de existența legăturilor directe (influențelor directe sau corelațiilor statistice), ceea ce scoate în evidență existența unor elemente mai importante (1 - localitatea multifuncțională și 3 - localitățile de atracție a forței de muncă), precum și manifestarea unor relații indirecte, care leagă anumite elemente prin mijlocirea unor noduri.

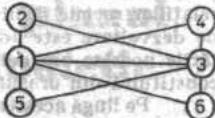

Fig. nr. 2

Cunoașterea tendințelor și legităților dezvoltării zonale

Evoluția în timp a diferitelor relații va determina anumite tendințe și legități ale dezvoltării zonale, pentru că rădăcina cunoașterei nu este suficientă analiza trecutului și prezentului. În general, sistemele între cărora elemente există conexiuni inverse așa cum se întâmplă și cu ansamblul zonal sint sisteme dinamice, elementele lor fiind susceptibile de schimbări. Producerea schimbărilor, dezvoltării, presupune, însă, existența conexiunilor inverse pozitive dintre elemente (feed-back pozitiv, înțeles ca efect de amplificare a divergenței în sistem). Dezvoltarea unui sistem este explicată de raportul dintre feed-back-ul pozitiv și feed-back-ul negativ (cu efect de corecție a divergenței) și are la bază tocmai relațiile de condiționare reciprocă ce se stabilesc între elementele sistemului (tipurile de localități). Creșterea economică în ritm rapid a anumitor localități dintr-o zonă rurală pe baza implantării unor obiective industriale, spre exemplu, va crea noi locuri de muncă determinând atragerea forței de muncă și din alte localități. Această atracție va afecta respectivele localități, determinându-le să se orienteze mai mult spre agricultură și furnizarea de produse perisabile nouului centru polarizator care la rîndul său este obligat să dezvolte și sectorul serviciilor și dotările în mod corespunzător. Procesul va continua prin multiplicarea relațiilor dintre respectivele localități ceea ce conduce la dezvoltarea lor ca un ansamblu încheiat. Prin creșterea în volum a elementelor și modificarea relațiilor dintre ele (deci a gradului de organizare) zonele sint capabile de dezvoltare, sint sisteme adaptabile care și schimbă structura. Întrucât sistemele sociale sint sisteme complexe caracterizate și de capacitatea de autoorganizare, dirijarea dezvoltării lor, în conformitate cu obiectivele propuse, este posibilă prin cunoașterea comportamentului, tendințelor de evoluție și a legilor dezvoltării zonale. Cunoașterea unor astfel de aspecte se realizează cu ajutorul unor tehnici de previziune bazate pe analiza de sistem. Mai folosite și cunoscute pentru studierea proceselor sociale complexe sint procedeele intuitive (scrierea scenariilor) și modelele de analiză de sistem (modelele complexe de simulare cantitativă și calitativă, modelele de optimizare). Modelele, considerate mai realiste deoarece permit o analiză matematică și descriu aspecte obiective în devenirea lor, sint mai des utilizate în activitatea de cunoaștere macro-predictivă. Acțiunea de elaborare a unor modele zonale poate profita de experiența existentă în cercetarea urbană unde se utilizează o mare varietate de modelări.

Tinând seama de experiența și concluziile cercetărilor zonale asupra activității de sistematizare și a principalelor trăsături ale procesului de urbanizare a localităților, considerăm că în delimitarea și modelarea unor astfel de zone (sisteme zonale) este necesar să se țină seama de următoarele:

- tendința de dezvoltare a localităților, prin gruparea lor în jurul unor „poli de creștere” sau „centre polarizatoare” (îndeosebi orașe), care fac ca multe dintre relațiile principale să se formeze între localitatea centrală și cele înconjurătoare;

- natura și intensitatea relațiilor sint determinate în principal de mișcările forței de muncă, schimbul de produse agricole și industriale, de consum, activități de divertisment și cultură;

- limitele zonei se pot suprapune peste limitele teritorial-administrative ale comunelor, municipiilor, județelor, dar este de așteptat ca și ele să se intersecteze, sistemul zonal fiind de această dată diferit de cel administrativ-teritorial. Cercetarea zonei ca sistem la nivelul jude-

țului ar dobândi o valoare euristică crescută datorită posibilităților practice de intervenție și dirijare a dezvoltării la acest nivel;

— abordarea zonelor ca sistem necesită o vizionare interdisciplinară care să facă posibilă cunoașterea complexității realităților geografice, economice, sociale, urbanistice etc., ceea ce presupune colaborarea unor specialisti în domeniile respective, dublați de matematicieni și statisticieni specializați în analiza de sisteme;

— delimitarea zonelor este funcție de fenomenul cercetat și obiectivele propuse, dar pentru că limitele sale variază în funcție de nivelul de detaliere, considerăm că, pentru diagnoza relațiilor sociale la nivel zonal, identificarea sistemului în funcție de caracteristicile procesului de dezvoltare este adecvată ca punct de pornire (ținind seama de aceste elemente, în cercetările noastre am delimitat și caracterizat din punct de vedere sociologic, zona urban-rură constituță din orașul București și 77 comune înconjurătoare).

Pe lîngă acestea, așa cum s-a arătat, cercetarea sociologică a zoneelor ca sisteme nu înseamnă neapărat că, în fapt, localitățile respective formează și funcționează ca formații de așezări sistemicе. Politica de repartizare judicioasă a forțelor de producție, dezvoltarea armonioasă a tuturor zonelor țării, reclamația, însă, în perspectivă, așa cum este recunoscut de altfel în literatura de specialitate, alcătuirea unor sisteme de așezări. Astfel de sisteme de așezări ar dispune de toate avantajele concentrării teritoriale fără să le excludă pe cele legate de dispersare, beneficiind, pe această bază, de avantajele coezunii, cooperării și sprijinului reciproc fără să-și piardă cu totul independența și iniativă.

Modelul cercetării zonale a localităților

Modelul de cercetare zonală pe care-l propunem reprezintă doar un mod de punere a problemei, nu conduce automat la cunoașterea acestor realități, el are în esență un rol euristic, de indreptar al cercetării și integrare a rezultatelor. Prin însuși conținutul său, modelul este „deschis” pentru activitatea de perfecționare.